

પહેલો કૂકડો બોલ્યો..

બા પડખું ફરી..

બાપાએ ખોખારો ખાધો.

મોટોભાઈ સપનામાં કોઈકના કૂવામાં ધુબાકા મારે

નાનો શાંત. પડ્યો પડ્યો એના મનની દીવાલો પર સુવિચારો લખે.

ઉંદરો પાટલી પર દોડધામ કરે.

બોડી ભેંસ ખીલે માથું માર્યા કરે.

મંકોડિયાની¹ પેલે પાર આવેલા રસ્તા પર થઈને

ચાલ્યાં જાય કપાસનાં ગાડાં.

એક વંતરી બીજીને કહે :

બળદને ખાઈએ

કે માણસને?

બેઉ દાણા નાખી નક્કી કરે

એટલામાં બીજો કૂકડો બોલે.

બા ખાટલામાંથી ઊભી થાય,

બાપા બહાર ઓટલી પર જઈ દાતાણ કરે.

મોટોભાઈ નાના ભાઈને એકા ગોખાવડાવે.

કાલે નહીં આવડે તો કાલુશા² સોટીએ સોટીએ મારશે.

હું પેલી વંતરીઓની સામે ઊભો રહીને કાખલી કૂટું :

લેં લેતી જા. ન તો બળદ મળ્યો, ન તો માણસ.

મગોકાકો કૂકડાના માથે મુગટ મૂકે

અને એમ શણગાર સજાવી રાજાને

ઉકરડે ચણ ચણવા મોકલી દે.

1 ખેતરનું નામ

2 શિક્ષકનું નામ

ડોશીને લાગ્યું કે
એનો અંત હવે નજીક છે
ત્યારે એ ચૂપચાપ ઊભી થઈ,
કાતરિયામાં વરસોથી મૂકી રાખેલાં
વાંસનાં ચાર લાકડાં
અને કાથીનું પિલ્લું
નીચે ઉતારી બાંધી દીધી
એની પોતાની એક ઠાઠડી.

બે મહિના પહેલાં જ
પરાગકાકાના છોરાની દુકાનેથી લાવીને
તાકામાં મૂકી રાખેલાં ચાર નાળિયેર બહાર કાઢી
બાંધ્યાં એમને નનામીને ચારે ખૂણે
નાડાછડીથી.

પછી મંગળકુંભાર ગયા મહિને આપી ગયેલો
એ કોરી માટલી કાઢી
એમાં મૂક્યાં બે છાણાં
અને એ છાણાં પર મૂક્યાં
એના પતિએ હૂકો ભરીને
ચૂલામાં રહેવા દીધેલો દેવતા.

પછી પિયરમાંથી આવેલાં કોરાં લૂગડાં કાઢી
પહેરીને સૂઈ ગઈ એ
નનામી પર.

સૂતાં સૂતાં એણે કલ્પના કરી :
એની આસપાસ એના ત્રણેય દીકરા
એમની પત્નીઓ અને એમનાં બાળકો સાથે ઊભાં છે,
મોટા દીકરાને તો બધાં સાથે અબોલા હતા વરસોથી
એને આવેલો જોઈને ડોશીના કાળજામાં
વહેવા લાગી ગંગા અને જમના એકસાથે.
વચલો છેક અમેરિકાથી આવેલો.

એનો હાથ ઝાલી ડોશીએ કહ્યું :
દીકરા, તને જોઈને હું વૈતરણી તરી જઈશ.
નાનાએ ચૌદ વરસે ગામ જોયું.

એનો વનવાસ પૂરો થયો એ જોઈને
ડોશીની કરોડરજજી
શરણાઈ બનીને વાગવા લાગી.

પછી ડોશીએ જોયું તો
એની ડાબે અને જમણે
ઊગ્યા છે બે વેલા
એક વાલોળનો
અને બીજો ટીંડુરાનો.

ડોશીએ હાથ લંબાવી
વાલોળના વેલા પરથી વાર્તાઓ તોડી
અને આપી પુત્રવધૂઓ, પૌત્રો અને પૌત્રીઓને.
અને ટીંડુરાના વેલા પરથી
કહેવતો તોડીને આપી ત્રણેય દીકરાઓને
અને કહ્યું : ભાઈ, આ વાલોળ અને ટીંડુરાં
એકલા ન ખાતા
આખા ગામમાં વહેંચજો.

પછી, ડોશી જુએ છે
મહિષ પર સ્વાર થઈને આવ્યું છે
એક કેવડાનું ફૂલ.

ડોશી કહે છે : કેવડાના ફૂલ સાથે નહીં જાઉં
મગફળીનાં ફૂલ તેડવા આવે તો જાઉં.
ઈશ્વર ડોશીની અંતિમ ઇચ્છા પૂરી કરે છે.

એ સાંજે ડોશીના દીકરા
એમનાં કુટુંબીજનો
અને ગામલોકો
વાલોળનું અને ટીંડુંરાનું શાક
બનાવીને ખાય છે.

મોડી રાતે ગામ લોકોને
ઝમઝર માતાના ડુંગરાઓમાંથી આવતો
ગીત ગણગણવાનો અવાજ સંભળાય છે.

એ સાંભળીને મુખી કહે છે :
“ડોશી આપણા ડુંગરાઓની રખેવાળી કરી રહ્યાં છે,
રાક્ષસોની તાકાત નથી કે
એઓ આપણા ડુંગરા ઉપાડી જાય.” ■

બાપા દાણા જોઈ¹ રહ્યા છે
માગે છે ત્રણ ને
પડે છે બે
કેમ આવું થતું હશે?
પાછા નાખે છે.

પણ, આ વખતે ય
માગ્યા ત્રણ
ને પડ્યા બે.
સવાલ બદલ્યો તોય
જવાબ એકનો એક.

શું થયું હશે અન્નદાતાને?
“આ વખતે હે અન્નદેવ,
મૂંગા ન રહેજો.”
કહી પાછા નાખ્યા દાણા
ભોંય પર.

પણ જવાબ નહીં.
“અન્નદેવની જીભ કોઈકે બાંધી દીધી હશે કે?”

“પણ, હું હારું તો કોયો ઠાર શાનો?”

મનોમન બબડી બાપા

હાથ લાંબો કરી

પાવાગઢની ટોચે બેઠેલાં મહાકાળીને

ટચલી આંગળી વાઢી

લોહી ધરીને કહે :

“માડી, દાણા નથી બોલતા, કંઈક કર.”

માડી પોતાની ટચલી આંગળી વાઢીને

કોયા ઠારને લોહી ધરીને કહે છે :

“સતનાં વગોવણાંએ

મૂંગાં કર્યાં છે અન્નને, કોહ્યાઠાર

અન્ન પણ શું કરે?”

બાપા કહે છે, “તો ચેતતાં રહેજો, માડી

હવે પછી તમારો વારો.”

મેં એ રાતે મારા બાપાને સપનામાં

મહાકાળીનાં આંસુ લૂછતાં જોયા હતા. ■

કોઈ કહે છે : “કોયા ઠારના નામનું મંદિર બનાવો.”
તો વળી કોઈ કહે છે: “ના, એના નામની ધરમશાળા બનાવો.”
કોઈ પૂછે છે : “એવી તે શી ધાડ મારેલી એણે?”
ત્યાં તો વાડ પરથી પાડવેલાની ભાજી વીણતો
મોહનભાઈનો કાંતિઓ કહે :
“ચમ ભૂલી જ્યા કે
ગયા વરહે
બહારવટિયાઓને બાળોતિયાં કોણે પેરાવેલાં?
બે નાળીઓમાં કબૂતરોની અઘાર કોણે ભરેલી?”
ત્યાં જ વાડની છાયામાં થયેલો એક રાફડો
માણસની જેમ ઊભો થયો
અને બોલ્યો : “તમે માણસો ભૂલો,
અમે ના ભૂલીએ ઉપકાર કોઈનો.”
એમ કહીને એણે ધૂળમાં
કોયા ઠારનું નામ લખ્યું
જે પછી સોનાની જેમ ચળકવા લાગ્યું.
એટલામાં કોઈએ બૂમ પાડી :
“અલ્યો ભાગજો, ધાડ પડી સ.”
બધ્યાં પોતપોતાના ઘરમાં જતાં રહ્યાં
પેલો રાફડો કોયા ઠારના સોગન કહીને
ઘસ્યો ધાડપાડુઓની દિશામાં
ને કોઈને પણ લોહીલુહાણ કર્યા વિના
પાછો આવ્યો.
ધાડપાડુઓ ગામની ભાગોળે
આવેલી ગામછેડાની માતાએ
એક ધજા ચડાવીને પાછા ચાલ્યા ગયા.
કાંતિઓ જોતો રહ્યો અને
પેલી ધૂળમાં કોતરાયેલું
કોયા ઠારનું નામ
પાછું રાફડામાં સમાઈ ગયું. ■

સવા ઘડીની મૂઠ વાગતાં જ
માણસ ઊભો ને ઊભો સુકાઈ જાય
એમ કંઈક થયું

ને

ગામનાં પાણી સુકાઈ ગયાં.
નદી નાળાં તળાવ કૂવા
બધ્યાંનાં તળિયે
ધૂળે ડેરા તાણ્યા.
ભાઈ, બાર ગાઉએ બોલી બદલાય
પણ માણસની પીડા તો
જ્યાં જુઓ તો
એકની એક.

ચારે બાજુ એક જ પોકાર :
“પાણી આલો દેવ,
પાણી આલો.”

ડાહીમા કહે : “પાપના ઘડા
એક હામટા ફૂટ્યા ભાઈ.”
રૂમાલ બારિયાએ શિકોતરના થડે
પોતાની જીભ ધરાવતાં કહ્યું :
“ખવડાવ્યું એવા ઓડકાર આલ માડી
ખાધું એવા નહીં.”
પાણિયારીઓએ મા’દેવને
ગળે પાણીનો ટૂંપો નાખ્યો.

કહ્યું : “માણસ પર નહીં તો
માછલી પર તો દયા કર.”
કોયલાં ફળ ખરે
એમ પંખીઓ

ઊડતાં જ

ખરવા માંડ્યાં.

કોઈ કોઈને માથા પર પડે

કોઈ કોઈના ભાણામાં

તો વળી કોઈ કોઈના

પગમાં.

જીવલાએ કહ્યું તું : “જો કોયો ઠાર હોત

તો પથ્થરને લાત મારી

પાણી કાઢ્યું હોત.”

ત્યાં જ પશાકાકાનો બોબડો

દોડીને પહોંચી ગયો ઝમઝરના¹ ડુંગરે.

ઘી હોમીએ એમ

એના સાત-સાત ભવ

માતાને હોમીને

એ મનમાં બોલ્યો : “કોયા ઠારના સોગન ઓ મા

આ નદી નાળાં તળાવ કૂવાઓને

કક્કોબારાખડી બોલતાં કર.

આ ણ-ને અને ળ-ને

તારો સઘિયારો આવ, ઓ મા.”

એ સાથે જ ઝમઝરની ડેરીમાં થયો કાટકો

અને નદી નાળાં તળાવ કૂવામાંથી ધૂળે ભર્યા ઉચાળા.

જળ મેરૈયે અસવાર થઈને આવી ગયાં.

કોયા ઠારની વાત ભાઈ

જેટલી કરીએ

એટલી ઓછી. ■

રાત પડેને
ચોતરે
પૂર્વજો ભેગા થઈ
રાહ જોતા હોય છે
ગામલોકો એમની પાસે આવે એની.

એમણે મર્યા પછી પણ
દિવાળીઓ જોવાનું ચાલુ રાખ્યું છે;
પશલાની મગફળીમાં ઈયળો પડી છે
પણ મૂઆને
ખબર જ નથી કે કઈ રીતે લડવું એ ઈયળો સામે.

પૂર્વજો કહે છે : “પૂછે તો ઉકેલ બતાવીએ ને.”
એમ તો મંગાની દીકરીને પરણ્યે બે વરસ થયાં
હજી સાસરિયે જતી નથી
પૂર્વજો કહે છે : “મંગાને પણ મદદ કરીએ
પણ ચોતરે આવે તો ને.”

પેલા અંબાલાલના છોરાનું થાય છે ને તૂટી જાય છે
પૂર્વજો પાસે એનો પણ ઉકેલ છે
પણ અંબાલાલ રોજ રાતે સપનામાં
તીનપત્તી રમતો હોય છે. ■

પૂર્વજોય માને છે કે
ઈશ્વરની ઇચ્છા વગર
ઝાડનું પાંદડુંય હાલે નહીં
પણ પૂર્વજો એ વાત પણ જાણે છે કે
એમની ઇચ્છા વગર
ઈશ્વરની ઇચ્છા કાંઠા વગરની નદી જેવી થઈ જતી હોય છે
ઈશ્વર પણ પૂર્વજોની સહી વગર
પાણી નથી પીતો. ■

રોજ સવારે
પૂર્વજો પાછા ચાલ્યા જાય
રાત પડશે ત્યારે આવીશું
એમ વિચારીને.

પછી રાત પડે ત્યારે એ પાછા આવે
બેસે ગામના ઝાંપે
રાહ જુએ :
હમણાં મોહનિયો આવશે
એના કપાસમાં જીવાત પડી છે,
હમણાં ભગલો આવશે
એના છોરાનો ક્યાંય મેળ પડતો નથી,
હમણાં શંકરકાકાનો પૂજો આવશે
બે-બે દાયકાથી એનો કેસ કોર્ટમાં પડ્યો છે
પણ એના ખેતરનો શેઢો નક્કી થતો નથી,
હમણાં જ રૂખલી આવશે
બધાંને પૂછશે : શું જમશો?

પણ, કોઈ આવે નહીં
એમ કરતાં પહેલો કૂકડો બોલે
ને પૂર્વજો એકબીજાને પૂછે :
તમને લાગે છે કે એમને આપણી જરૂર છે?

અને બધા જ પૂર્વજો સર્વાનુમતે નક્કી કરે :
આજે સાંજે પાછા આવીએ
ને જોઈએ તો ખરા કે ■

ઈચ્છું છું કે મારા પૂર્વજો પાછા આવે
મારી પાસે બેસે
મારી સાથે વાત કરે
મારા માથે હાથ ફેરવે
મારે એમના માર્ગદર્શનની જરૂર છે.
હું બેઠો છું મારા ઘરના વાડામાં.
મારી સામે એક વાલોળનો છોડ છે
એનાં બધાં જ પાન લીલાં છે
મને સમજાતું નથી કે
એનાં બધાં જ પાન લીલાં કેમ હશે?
એમ તો એ છોડની નજીકમાં જ
થોરિયાઓની એક વાડ
એ થોરિયાઓનાં લાબોળિયાં પણ લીલાં.
મારે સમજવું છે મારા પૂર્વજો પાસેથી કે
વાલોળનાં પાન અને આ લાબોળિયાં
લીલાં કેમ છે?
એકાએક મારી નજર
મારા વાડામાંની ખાટી આંબલી પર ગઈ.
એ ખાટી આંબલીનાં પાન પણ લીલાં છે.
મારી આંખોને ફિલસૂફીનો મેંણો ચડ્યો હશે કે શું?
ઓહ, સામે પૂંવાડિયાનાં પાન પણ લીલાં
અરે, કેટલું બધું લીલું છે
મારી આસપાસ!
મારા પૂર્વજો મારે માથે હાથ મૂકી
આ લીલાનું સત્ય સમજાવે
તો જ કદાચ મને સમજાશે કે..
હું ઈચ્છું છું કે મારા પૂર્વજો પાછા આવે
અને બેસે મારી પાસે. ■

પૂર્વજો વિદાય લઈ રહ્યા છે
એક પછી એક આપણી વચ્ચેથી.
કોઈ કહે છે : હવે જરૂર નથી પૂર્વજોની
તો વળી કોઈ કહે છે : હતા ત્યારે પણ
આપણે ક્યાં એમને કશું પૂછતા હતા?
પુરુષો ઢોલ, નગારાં, શરણાઈઓ સાથે
ઊતરી પડ્યા છે ગલીઓમાં,
સ્ત્રીઓ લગ્નગીતો ગાતી હોય એમ
પૂર્વજોની વિદાયનાં ગીતો ગાઈ રહી છે.
એક ડાહ્યો માણસ પૂછે છે :
શું કરીશું આપણે પૂર્વજો વગર?
શું કરીશું આપણે જો જોડાશે જ નહીં
અર્થ શબ્દની સાથે તો?
એ બૂમ પાડે છે : “પાછા વાળો પૂર્વજોને, પાછા વાળો
પૂર્વજો વગર આપણાં પગલાં પણ અનાથ થઈ જશે.
શું કરીશું આપણે પૂર્વજો વગર?
કોના નામની ધજાઓ ફરકાવશું
આપણા નામની પાછળ?”
ત્યાં જ આકાશવાણી થઈ :
હે નગરજનો, ચિંતા ન કરો
અમે તમારા નવા પૂર્વજો ઊભા કરી દીધા છે
એ પૂર્વજો તમારા આજ્ઞાંકિત બનીને રહેશે તમારી સાથે.
એ પૂર્વજો તમારા શબ્દોને અર્થવાન બનાવશે
એ જ પૂર્વજો તમારાં નામ પર ધજાઓ બનીને ફરકશે.
પુરુષો જોર-જોરથી ઢોલ, નગારાં, શરણાઈઓ વગાડી રહ્યા છે
સ્ત્રીઓ જોર-જોરથી પૂર્વજોની વિદાયનાં ગીતો ગાઈ રહી છે.
પેલો ડાહ્યો માણસ હજારો અશ્વો પર સવાર થઈને આવતાં પૂરને જોયા કરે છે. ■

એકાએક આંખ ખૂલી ગઈ
રાતના દોઢ વાગ્યા હતા
મેં જોયું તો અંધકારમાં પણ મને
કેટલાક માણસો દેખાતા હતા
એ બધા મારી ફરતે બેઠા હતા.

મને મારા પૂર્વજોને ઓળખતાં વાર ન લાગી
એમાં મારા બાપા પણ હતા
એ લોકો કશીક વાત કરી રહ્યા હતા
મને એમની ભાષા સમજાતી ન હતી
હું મારા બાપા ભાણી તાકી રહ્યો હતો
મને એમ કે એમની વાતચીત પૂરી થશે પછી
એ શેની વાત કરતા હતા એ વિશે મને કહેશે
પણ એવું ન થયું.

એ લોકોની વાતો તો લંબાતી જ ગઈ, લંબાતી જ ગઈ
એમ કરતાં એક પળે હું એમની વાત સમજવા લાગ્યો ત્યારે
હું પલંગમાં ન હતો
હું એમની સાથે બેઠો હતો
અને એમની સાથે વાતો કરી રહ્યો હતો
અને મારો દીકરો પથારીમાં પડ્યો-પડ્યો
મારી સામે જોઈ રહ્યો હતો
એને એમ કે હું એને અમે શી વાત કરી રહ્યા છીએ એ વિશે કહીશ
પણ હું એને કેમ કરીને સમજાવું કે... ■

પવન વાતાં

જેમ

દીવાની જ્યોત થરકે

એમ

મારો દેહ એકાએક થરક્યો

ને હું જઈ પડ્યો

ગંગાજીની એરી ડેરી

ત્યાં જ ડેરીએ કર્યો કાટકો

ને પોતપોતના માથે હોડકાં મૂકીને આવી ગયા મારા પૂર્વજો

એમણે મને જેમ કુંભાર ચાકડા પરથી માટીનું વાસણ ઉતારે

એમ ગંગાજીની એરી ડેરી પરથી નીચે ઉતાર્યો

હવે ડેરી ફરીથી કાટકો કરે એટલી વાર

પછી હું પણ મારા માથા પર એક હોડકું મૂકીને

ચાલી નીકળીશ મારા પૂર્વજોની સાથે

મારા કુળમાં કોઈનેય કદી યમરાજાની જરૂર નથી પડી. ■

પથારીમાં પડ્યા-પડ્યા
મેં જોયું : હું ઊભો હતો
ડાંગરના ક્યારડાની વચ્ચોવચ
હું વીણી રહ્યો હતો સૂરજની સળીઓ
ડાંગરનાં પાંદડાં પરથી
ત્યાં જ પાછળથી એક અવાજ આવ્યો :
“આપણે વૈતરણી ન ઓળંગવી પડે ત્માઈ.”

ઓહ, આ તો મારી બાનો અવાજ.

“તારા પૂર્વજોએ કરેલું એમ તું પણ કરજે
સૂરજની સળીઓને ગોકળગાય પર લાદજે
ને એ ગોકળગાય તને જ્યાં દોરે ત્યાં જજે
આપણું નામ ચિત્રગુપ્તના ચોપડામાં નથી હોતું
એ યાદ રાખજે.”

ડાંગરનાં પાંદડાં પરથી સૂરજની સળીઓ વીણતાં મેં જોયું :
મારો દીકરો મને જમાણા અંગૂઠે આપી રહ્યો છે અગ્નિદાહ. ■

મને સમજાતું નથી કે
નિદ્રાનો અભાવ
મરણને કેમ તેડી લાવતો હશે
મારી પાસે ?

પણ હું એમ ડરું એમ નથી
કેમ કે મેં મારા પૂર્વજોના આદેશથી
એક પણ જનમમાં
ન મરવાની અંચઈ કરી નથી
આ ચોર્યાસી હજારમા જનમમાં પણ હું
એમ જ કરવાનો છું.
અનિદ્રાએ હવે બહુ પરિશ્રમ કરવાની જરૂર નથી. ■

જ્યારે મૃતકોને લાગ્યું કે
હવે આપણે પણ સલામત નથી
ત્યારે એમને પહેલો પ્રશ્ન એ થયો કે
આપણે કઈ રીતે નીકળીશું બહાર
આપણા દુશ્મનોની સ્મૃતિમાંથી?

એકે કહ્યું : “ચાલો, આપણે એમને ભૂલી જઈએ.”
બીજાએ કહ્યું : “પણ એ લોકો આપણને ન ભૂલે તો?”
ત્રીજાએ કહ્યું : “કોઈ વિકલ્પ નથી.
આપણે હવે એમની કલ્પનાનાં સંતાનો છીએ.”
ચોથાએ કહ્યું : “આત્મહત્યા કરી લઈએ તો કેવું?”
“હજી તારી સ્મૃતિમાંથી તેં કરેલી આત્મહત્યા ભૂંસાતી નથી?”
પહેલાએ ચોથાને ઠપકો આપ્યો.

મૃતકોને સમજાતું નથી કે હવે શું કરવું જોઈએ.
એ ઘેરાઈ ગયા છે જીવતાઓથી. ■

લાગે છે કે હવે સમય આવી ગયો છે
મૃતકોની કાળજી લેવાનો.
જે પાંચ મહાભૂતમાં ભળી ગયા છે
એ પણ અસલામતી અનુભવી રહ્યા છે.

કોઈ કહે છે : “શું કરીશું આપણે
જો જીવતા આપણું જીવન બદલી નાખશે તો?”

તો કોઈ કહે છે : “મને તો એક જ વાતનો ડર લાગે છે
એ લોકો આપણને ફરીથી જીવતા તો નહીં કરે ને?”

બધા મૃતકો એકી અવાજે કહે છે :
અમારે ફરી જીવતા નથી થવું.

મને લાગે છે કે
હવે સમય આવી ગયો છે
મૃતકોની કાળજી લેવાનો.
એમને આપણે શાંતિથી જીવવા દેવા જોઈએ. ■

મને કહેવામાં આવેલું :

“જ્યારે પણ તારા પૂર્વજન્મના મૃતદેહો

લોહીમાં તરવા લાગે

ત્યારે તું

દીવો બળે એટલે જજે;

ત્યાં મામાનું ઘર છે

એ ઘરની આગલી દીવાલે

બેઉ હાથના થાપા પાડી

પાછો આવતો રહેજે

પછી જ તારા મૃતદેહો પાછા જતા રહેશે

પૂર્વજન્મોમાં.”

હું પ્રત્યેક પળે

દીવો બળે ત્યાં જાઉં છું

ને ખાલી હાથે પાછો આવું છું.

કોઈક મારા મામાનું ઘર ચોરી ગયું છે.

હવે હું શું કરીશ આ લોહીમાં તર્યા કરતા

મારા પૂર્વજન્મના મૃતદેહોને? ■

બીજું બધું તો ઠીક
હું હવે એક સાદી ઘટનાને પણ સમજી શકતો નથી.
નહીં તો મારી સામે પડેલી એક સોય
મને આજે આટલી બધી રહસ્યમયી
ન લાગતી હોત.

હે સોયમાતા, તમારો જયજયકાર હો.
હે સોયમાતા, તમારા નાકાનો જયજયકાર હો.
હે સોયમાતા, તમારા નાકામાંથી પસાર થઈ રહેલાં ઊંટોનો જયજયકાર હો.
હે સોયમાતા, તમારી અણીનો પણ જયજયકાર હો.
હે સોયમાતા, તમે નોંધારાનો આધાર
હે સોયમાતા, ઘણી ખમ્મા
હે સોયમાતા...

હું મારી અંદર બેઠો-બેઠો ગણ્યા કરું છું
મારા પાછલા ભવના મૃતદેહોને
ને મને જોયા કરે છે મારા પૂર્વજો. ■

જ્યારે શબ્દો અર્થ વ્યક્ત ન કરી શકે ત્યારે
દેવો કામ ન લાગે
ત્યારે પૂર્વજો કામ લાગે
જે સ્વર્ગમાં રહે એ આપણા શબ્દને
કઈ રીતે જોડી શકે
આપણા જગત સાથે ?

હું જાણું છું કે પૂર્વજો સ્વર્ગમાં નથી રહેતા
એ રહેતા હોય છે આપણામાં
આપણા જીવની તદ્દન પાડોશમાં જ હોય છે એમનું ઘર
મને લાગે છે કે જ્યારે શબ્દો
અર્થ વ્યક્ત ન કરી શકે ત્યારે
માણસોએ હાથમાં નાળિયેર લઈને
દેવોની શોધમાં નીકળવાને બદલે
એમના પૂર્વજોને હાકલ કરવી જોઈએ
કેમ કે દેવો સ્વર્ગમાં રહેતા હોય છે
મેં હમણાં જ બૂમ પાડી મારા બાપાના નામની
અને એ હાજર થઈ ગયા
હાથમાં હોકો લઈને
અને હું કહું એ પહેલાં જ
એમણે મારા શબ્દોને
જોડી દીધા મારા જગત સાથે
જય હો બાપાનો
જય હો બાપાના બાપાનો પણ
આ કવિતા મેં એ જોવા જ લખી છે કે
બાપાએ મારા શબ્દોને મારા જગત સાથે
બરાબર જોડ્યા છે કે નહીં. ■

શિયાળો બારણું ખખડાવી રહ્યો છે
પણ મારાથી ઊભા થઈને બારણું ખોલાય એમ નથી
ગયા વરસે એ મારાં હાડકાંના સાંધામાં
જે બરફ છોડી ગયેલો
એ હજી પીગળ્યો નથી.
એ વખતે એણે ઘરમાં આવી
મારા ખભે હાથ મૂકેલો
એનાં ટેરવાં હજી મારા પગને તળિયે
વીંછીની જેમ ડાંખ્યા કરે છે.

એ તો સારું થયું કે ત્યારે મારી પાસે એક દીવો હતો
મારા બાપાએ જતાં પહેલાં મને આપેલો
જે એમને એમના બાપાએ આપેલો
પૂર્વજોના વહેવાર પ્રમાણે.

મેં એ દીવાની જ્યોત સાથે મારા જીવને બાંધી રાખેલો
હવે મારે એ દીવો મારા દીકરાને આપવાનો વખત આવી ગયો છે
મને મારા ભણી આવતા પાડાનાં પગલાંનો અવાજ સંભળાવા લાગ્યો છે. ■

હવે બરફ પડશે

મારા ઘરના આંગણમાં આવેલું વૃક્ષ
મને તરછોડીને બીજાં વૃક્ષોની જાતમાં ભળી જશે
એના પર હવે એક પણ પાંદડું નહીં હોય
એની ડાળીઓ પર
પોતાને પણ યાદ ન રાખી શકતો બરફ
બાઝી પડશે

વરસોથી હું એ વૃક્ષનાં મૂળિયાં કરે છે એવું કરી રહ્યો છું :
હું પણ બરફને મારા લોહીમાં થાણાં થાપવા દેતો નથી.
તોય, આ વખતે કંઈ કહેવાય એમ નથી
મેં ગઈ સાંજે જ એ વૃક્ષનાં મૂળિયાંમાં
એક ગીધને પોતાને માથે પાઘડી બાંધતાં જોયેલું.

અત્યારે તો મધરાત થઈ છે
દૂરદૂર કોઈક સ્ત્રી કશુંક ગણગણી રહી છે
કદાચ મરશિયો
કદાચ હાલરડું.

બાપા જેમ ખભે ધોતિયાનો છેડો નાખીને ખેતરે જતા
એમ હવે મારે પણ હું જે કંઈ જીવ્યો છું એ સઘળું
મારે ખભે નાખીને ચાલ્યા જવાનો વખત થયો હોય
એવું લાગે છે.

મને હવે મારા પૂર્વજોની પેઠે
અમાસની રાતે પણ
કીડીઓનાં પગલાં દેખાવા લાગ્યાં છે. ■